

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 33 Volume: 7 Issue: 33

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

DİL TEMASI VE ÇOBAN KELİMESİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

CONSIDERATION ON THE LANGUAGE CONTACT AND THE WORD "ÇOBAN"

Hasan İSİ*

Öz

Bu çalışmada, Farsçadan Türkçeye ödünçlenen çoban kelimesi ele alınmıştır. Language Contact, (Dil Teması) dilsel durumları açıklaması yönünden son derece önemli bir kavramdır. Türkçede çoban anlamına gelen orijinal sözcükler var olmasına rağmen Farsçadan çoban kelimesi alınmıştır. Elimizdeki yazı belgeler, Türkler ve Farsların en erken tarihi ilişkilerinin Eski Türkçe dönemine uzandığını gösterir. Yaşadığı coğrafyada diplomatik ilişkileri sürdürmek için Sogdların yeteneklerinden yararlanan Türkler, bu topluluğun dilinden sözcükler almıştır. Alınan sözcükler, orijinal sözcükler üzerindeki kullanım sıklığını düşürmüştür. Türkçe dışında başka bir dilde de bu tür orijinal yapıların varlığını gösterme çalışmamızın esas konusudur. Bu doğrultuda İngilizceden örnekler verilmiştir. İngilizce sözcüklerden hareketle, bu durum çoban sözcüğü ile sonuca bağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çoban, Türkçe, Farsça, Dil Teması, Ödünçleme.

Abstract

In this study, the the words "çoban" borrowed from Persian to Turkish is discussed. Language Contact is an extremely important concept that description of the linguistic situation in the direction of Linguistics. Although there are meaning of original words "çoban", taken from Persian word "çoban". The present article documents the early history of the relations between the Turks and the Persians indicates that extends the period of Old Turkish.

Current geography advantage of the capabilities of Soghd to maintain diplomatic relations, the Turks have received word from the language of this community. Get the word of the original word on the frequency of use has decreased. In a language other than Turkish reveal the existence of such structure of the original structure is the main subject of my study. Examples are given in this direction than English. Moving from the English word, the situation with the word "çoban" is bound to result in a parallel manner.

Keywords: Shepherd, Turkish, Persian, Language Contact, Borrowing.

Giriş

Bu çalışmada, çoban sözcüğü örneği ile ödünçleme olayı ele alınmıştır. Dil ilişkileri kavramından yola çıkarak kültürel temas üzerindeki değerlendirmelerimiz bizi ödünçleme kavramına yöneltir. Makalede ağırlıklı olarak ele alınan dil ilişkileri ve çoban kelimesidir. Bu çalışmanın özü, iki durumdan oluşur. Bu durumlar aracılığıyla dil ilişkileri ve çoban kelimesinde yaşanan dil olayı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

- 1) Farsçadan Türkçeye geçen çoban sözcüğünün ihtiyaç kaynaklı yahut prestij kaynaklı ödünçleme olduğu üzerine düşünceler.

* Arş. Gör., Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

- 2) Türkçede çoban kavramını karşılayan orijinal biçimlerin (udçı, koyçu vs.) yanı sıra temas vasıtasıyla yabancı bir dilden kelime transferinin gerçekleşmesi üzerine düşünceler , çalışmanın ağırlıklı noktalarındandır.

Bu iki madde eşliğinde değerlendirmelerimiz çoban kelimesinin ne tür durumlar yoluyla dile girişi ve zamanla orijinal yapılar üzerinde unutturucu bir etkiye yol açması üzerinedir.

Tarihsel metinler, ilerleyen sayfalarda belirtileceği gibi çoban kavramını karşılayan orijinal kelimelerin udçı, koyçu, konçı olduğuna işaret eder. Türkçede udçı, koyçu, konçı şeklindeki yapılar, varlığını 11. yüzyıla kadar sürdürür. İslamiyetin etkisi ile yeni bir kültürel dairenin içine giren Türkler, 11.yüzyıldan itibaren Farsça çoban kelimesini kullanmıştır. Ancak çoban anlamına gelen orijinal yapıların diğer Türk dillerinde kullanılışı da çeşitli yazılı kaynaklar yoluyla tanıklanabilmektedir. Bu yapılar, ilerleyen bölümlerde tablolar halinde sunulacaktır.

1. Dil İlişkileri

Dil ilişkilerinde bir dilden diğer bir dile ödünçlenmiş sözcük olayının altında yatan temel sebep, alıcı dilde eksik görülen ya da yeni bir kültürün benimsenmesi sonucu temas yoluyla dile yeni kelimeler girmesidir. Dünyanın birçok yerinde birbirinden uzak yahut yakın coğrafyalarda yaşayan kültürler, aradaki kültürel temas sonucu birbiriyle kelime alışverişinde bulunur. Bu alışveriş, alıcı dilde bulunan sözcüklerin alıntı yapılan dildeki kelimeler ile çatışmasına neden olur. Bu çatışma, ödünçleme parçaları yoluyla orijinal dildeki mevcut kavramlara baskı uygulanarak var olan yapıların kullanım sıklığının azalmasına yol açmıştır.

Doğan Aksan (2013:137), dil ilişkileri noktasında birtakım değerlendirmelerde bulunur. Bu değerlendirmeler, dil ilişkilerinin hangi tür durumlar yoluyla gerçekleştiği üzerinedir:

“Diller arasındaki ilişkilerde en çok alınan öğeler, sözcüklerdir. Başta dinsel yakınlaşmalar, edebiyat etkilenmeleri olmak üzere birlikte yaşama, ticaret ilişkileri, siyasal ilişkiler nedeniyle ödünç öğeler, bu ilişkilerin ölçüsü oranında dilden dile aktarılmasıdır.”

Ticaret, tarım, denizcilik vb. geçim kaynaklarına dayalı bir yaşam süren insanların komşu coğrafya üzerinde yaşayan toplumlar ile aynı amaç doğrultusunda hareket etmesi karşılıklı etkileşime yol açar. Bu etkileşim, zamanla bireylerin diline yansır ve iki yabancı konuşur arasında kaçınılmaz şekilde ödünçleme gerçekleşir.

Özkan Öztekten (2004:11-12), diller arası etkileşimler kavramına yönelik Türkçe yönlü bir değerlendirme yapar. İslamiyetin kabulü ile yeni bir kültürel yapıya bürünen Türklerin dili noktasında etkileşimlere yer verir:

“Diller arası etkileşimler, o dillerin konuşurlarının türlü düzlemlerdeki karşılıklı ilişkilerinden ortaya çıkar ve dillerin dünya üzerinde kapladığı coğrafyaya doğrudan bağlıdır. Coğrafyada farklı kültürlerle kurulan türlü ilişkiler de bir dilin başka dillerle olan etkileşimlerini belirler. Türkçenin ve dolayısıyla Türkçenin geniş coğrafyasında Çinliler, Farslar, Araplar, Yunanlılar, Macarlar, Finliler, Slavlar vs. gibi uluslarla kurulan komşuluk ilişkileri aynı zamanda eskilik sırasına göre Çince, Farsça, Urduca, Arapça, Almanca, İtalyanca, Fransızca vs.gibi dünya dilleriyle Türkçenin komşuluğunu belirlemiştir. Türkçe ile bu diller arasındaki karşılıklı öğrenme ilişkisinden doğan bilgi alıntıları yanında, anılan uluslar için Türklerin yüzyıllar boyunca yönetici rolü üstlenmesinin bir sonucu olarak Türkçeden yapılan özentî alıntıları da bu komşularının dillerine yerleştirmiştir. Türkçedeki özentî alıntıları ise daha çok din kaynaklı olmuştur. Türkler, başka uluslardan öğrendikleri dinlerin dilini de öğrenmişlerdir.”

Talat Tekin (2013: 225), Türkçede kelime hazinesini oluşturan yapıların türetme ve ödünçleme olduğunu belirtir. Ödünçlemenin en küçük kabile dilinde bile gerçekleştiğini ve ödünçlemenin kaçınılmaz bir dil bilim olayı oluşunu örnekler vererek gösterir.

“Dil biliminde, başka dillerden en çok ödünçlemede bulunmuş dillere örnek olarak İngilizce ile Türkçe gösterilir. İngilizce nasıl Latince ile Fransızcadan büyük ölçüde söz almışsa, Türkçe de Arapça ile Farsçadan büyük ölçüde ödünçlemede bulunmuş ve bunları söz hazinesine katmıştır.”

İslamiyeti kabul eden Türkler, İslami kavramları öğrenmek için Arapça ve Farsçadan yararlanmışlardır. Türklerde, inanç yönünden başka topluluklarla ilişkiler ve bu toplulukların dili ile etkileşime girme sadece İslam dinine özgü bir durumla var olmamıştır. İnanç amaçlı

etkileşimler ve dillerden kelime alışverişleri , Eski Uygur Türklerinde görülmektedir. Budizm ve Maniheizm öğretilerini öğrenmek isteyen Bozkır Uygur Türkleri, Sogdça ve Çince'den kelimeler almıştır. (Örn.Sanskritçe *darm* “öğreti” , Sogdça *dıntar* “seçilmiş”)

Dil ilişkilerini Dilbilimsel boyutta değerlendirdikten sonra Tekin (2013: 226), Türkçenin ödünçleme tarihi hakkında bilgiler sunarak Eski Türkçe dönemine yönelik araştırmaların yeterince yapılmadığı noktasında bir görüşe sahiptir. Tekin, Eski Türkçeden önceki karanlık dönemin bir muamma olduğuna işaret ederek şu yorumlamalara başvurur:

“Türkçedeki en eski ödünçlemeler Türk dilinin o dönemde komşu olduğu Çince, Tibetçe, Sanskritçe, Sogdça, Orta İrancı vb. gibi dillerden geçmiş sözlere dir. Hemen belirtelim ki Eski Türkçedeki bu alıntılar henüz yeterince araştırılıp incelenmemiştir. Bununla beraber Eski Türkçedeki ödünçlemelerin büyükçe bir bölümünü yabancı ve Altay dilleri bilgileri konu ile ilgili eserlerinde açıklanmışlar ve bunların hangi dillerden alınmış olduklarını az çok kesin bir şekilde ortaya koymuşlardır.”

Türkçe-Farsça dil ilişkileri, iki toplumun bireylerinin birbirleriyle karşılaştığı zamanlara kadar gider. Yaşanılan coğrafya üzerinde komşuluk ilişkisi beraberinde karşılıklı temas durumunu getirir. Fars kökenli Soğdlar diplomaside kabiliyetli olduğu için Türkler birçok devlet kurumunda bu topluluğa yer vererek karma bir yönetim ortaya koymuştur. Bu ortak yönetim anlayışı Sogdça kelimelerin dile girmesini sağlamıştır. Süer Eker (2010: 324-325), Soğdlar hakkındaki değerlendirmeleri ile bu toplumun Türkler açısından önemine işaret eden bilgiler sunar:

“Orta İrancanın Kuzey Batı değişkelerini konuşan halklar, özellikle Soğdlar, Türklerle yoğun temas içindeydi. Bu, dindar, entelektüel, diplomat ve tüccar İranlı halk Soğdıyana'dan, İpek Yolu boyunca Çin'e hatta Hindistan'a değin uzanan kolonileri ile dinleri, kültürleri ve dilleri adeta birbirleriyle harmanlıyordu. Çinlilerin yakınmalarına neden olan, Soğdak kökenli bürokratlar, danışmanlar başta diplomaside olmak üzere, Kağanlığın her kademesinde görev yapıyordu. Soğdlar tedricen Türkleşirken, ironik biçimde Soğd dili ve kültürü Türk seçkinlerinin dünya görüşünü biçimlendiriyordu. Örneğin, Birinci Türk Kağanlığı dönemine ait ilk yazılı belge sayılan ve tipik Göktürk mezar kitabeleri özelliklerini taşıyan Bugut Yazıtı'nın toplam 29 satırdan oluşan üç yüzü Soğdca idi, yani Türk Kağanlığı'nın bilinen ilk resmî belgeleri, bir İranî dille yazılmıştı. Yazıtları kaleme alan, Türk toplumunun yapısını, devletin örgütlenmesini yakından tanıyan, çok iyi Soğdca bilen bir Türk veya çok iyi Türkçe bilen bir Soğd idi.”

Türkler ve Farslıların uzun zamandır var olan komşuluk ilişkileri kültürel olarak iki toplumun sosyal tabakaları üzerinde karşılıklı etkileşimlere yol açmıştır. Türkçenin ilk yazılı dönemi olarak belgelenen Eski Türkçe döneminde Eski Fars dillerinden ödünçlemeler söz konusudur. Sogdlardan başlayan Türk-Fars ilişkileri ilerleyen zaman dilinde gelişimini sürdürerek devam etmiştir.

“Hint-Avrupa dil ailesinden olan Sanskritçe, Toharca, Sogdça gibi dillerin yanı sıra, Farsçanın Türkçe ile ilişkisi konusu, hemen hemen, Türkçe-Çince ilişkileri kadar zor ve çetin bir konudur. Çinlilerden sonra en eski komşuluğumuz İranlılarla olmuştur. Sasanilerden başlayarak yirminci yüzyılın ikinci çeyreğine kadar İran coğrafyasında daima bir Türk devletinin yönetici olduğu düşünüldüğünde, Türklerle İranlıların ilişkisinin sadece uzun değil, aynı zamanda çok derin bir ilişki olduğu anlaşılır.” (Öztekten, 2004: 17)

Doğan Aksan (2010: 324-325), Türk dilinin ilk yazılı dönemi olan Eski Türkçeden Dil Devrimine kadar ki süreçte dilde yaşanan değişimler ve sözcük alışverişleri noktasında istatistiksel bir çalışma oluşturur. Bu çalışma, söz hazinesini matematiksel açıdan somutlaştırması bakımından önemlidir.

“Türk yazı dilinin ilk evresinde sözcüklerimizde ödünçlemelerin payı çok düşüktür. Yabancı kültürün güçlü etkisine karşın bu oran, Uygur metinlerinde, İslam-Türk yazının ilk ürünlerinde ve Eski Anadolu Türkçesinin başlangıcında da yüksek değildir. Bu son saydığımız evrenin Sultan Velet ve Aşık Paşa gibi temsilcilerinde yabancı öge oranı % 15-20'ye, Dede Korkut kitabında ise, çoğu yerde % 5'e düşmektedir. Eski Anadolu Türkçesinin sonlarından dil devrimine değin, ödünçlemelerin sayısı sürekli olarak yükselir; kimi yazarlarda % 70'e varır. Bu durum, dil devrimini gerekli kılmıştır.”

Bu görüşler, söz hazinesi yönünden Türkçenin geçirmiş olduğu evrelere işaret eder. Maniheizm, Budizm ve İslami dönem Türk Dili açısından önemli kırılma noktalarındandır. Nitekim Maniheizm ve Budizm ile beraber bu dinlerin öğretilerini yansıtmaya ödünçleme durumunu gerekli kılmıştır. İslamiyetle beraber bu doğrultuda seyre giren Türk dili Kur'an-ı Kerim öğretilerini açıklama amacı ile birtakım dinsel terminoloji ürünlerini bünyesine katmıştır.

1.1. Dünya Dillerinde Ödünçleme İlişkisi

Dünya dillerinden biri olan İngilizcede çoban kelimesi üzerinde tanıklayabileceğimiz birçok örnek vardır. Bu çalışmada, sorguladığımız nokta Türk dilinde çoban anlamını veren orijinal yapılara rağmen yabancı bir dilden çoban anlamını veren sözcüğün alınması olayının sadece Türkçeye özgü bir durum olup olmadığıdır?

Türk dillerinde çoban anlamına gelen *udçı*, *koyçı* gibi biçimlerin yanı sıra Fa.çupān kelimesi ödünç alınmıştır. Bu durum, sadece Türkçeye özgü bir durum değildir. Bu durumu genelleştirecek örneklerimiz şunlardır:

İngilizcede “mücadeleci, savaşçı” anlamına gelen *combatant*, *warrior* ve *fighter* gibi sözcükler mevcuttur.

Combatant: “mücadeleci, savaşçı” Fransızca “*combattre*” sözcüğünden yapılan bir ödünçlemedir. Tüm Roman dillerinde durum böyle olup, etimolojik olarak **com-battre*” şeklindedir.

Bu sözcük, Eski Fransızca “*combatant*”tan gelir ve muhtemelen tarih olarak 15.yüzyılın sonları diyebiliriz. (Weekly, 1921: 334)

Fighter: “savaşçı, mücadeleci” anlamında bir kelime olup tarihsel olarak kelimenin Eski İngilizce’de “*fohtere* biçiminden Modern İngilizceye dönüştüğü düşünülür.(Weekly,1921: 563)

Warrior:“savaşçı, mücadeleci” anlamlarına gelir. Eski Fransızca’da “*guerriour*” biçiminde görülen kelime İngilizceye ödünçlenmiş olup, asıl köken olarak Latince “*guerroyer*” olduğu söylenir. (Weekly, 1921: 1613)

Orijinal biçimlerin var olduğu terminolojide yabancı bir dilden kelime alınarak önceki yapıların kullanımdan düşmesi olayı ya da bu yapıların beraber kullanılması olayı dilin bireyler aracılığıyla kendini güncellenme ihtiyacından ileri gelen bir durumdur. Nitekim Fa.hasta sözcüğü , sayru-sökel gibi Türkçe yapıların kullanımdan düşmelerini sağlarken teacher-tutor ve instructor gibi yapılar belli kullanım sıklığı dairesi içinde yer almaktadır.

1.2. Balkan Dillerinde Çoban Kelimesi

Dil ilişkileri noktasında evrensel bir sınırın olmayışı ve kültür yolu ile toplumların süregelen etkileşimleri dil olayının ne denli güncel ve hareketli olduğunun göstergesidir. Dilin canlı ve sürekli oluşu , birçok toplumda kendini göstermiştir.

Kültürel temaslar sonucu toplumlarda kendini gösteren durumlardan biri de kelime alışverişidir. Kelime alışverişleri çoğu zaman dilde var olan terminolojideki eksikliklerden kaynaklanırken çoğu zaman da baskın rolde olan kültürle temas sonucu görülür. Alıcı dilde yaşanan eksikliği gidermek adına çoğu dil konuşurları kültürel temasa geçtikleri toplumların söz hazinesinde var olan kavramları kullanarak zamanla bu kavramların dile yerleşmesini sağlamıştır. Bu durum, dilde var olan orijinal kavramların kullanım sıklığının en aza indirgenmesine neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun baskın konumda oluşu birçok kültür ve dil üzerinde çoğu zaman karşılıklı etkiye neden olmuştur. Bu bakımdan duruma en iyi örnek asırlardır Balkan coğrafyasına hâkim olmuş Osmanlı İmparatorluğunun dili olan Osmanlıcadan birçok sözcüğün ve ekin Balkan dillerine girişidir. İyiyol ve Kesmeçi (2007: 623-627), Baalkan coğrafyasında hakim konumda olan Osmanlı imparatorluğunu izlediği politikaya işaret eder:

“Osmanlıların Balkan coğrafyasındaki siyasi ve askeri etkisiyle birlikte, Türk kültürü ile Balkan topluluklarının etkileşimi de başlamıştır. Fetihlerden önce başlayan dolaylı iletişim fetihlerle birlikte doğrudan ve daha kapsamlı bir etkiye dönüşmüştür. Osmanlı döneminde Türkçe kelimeler Balkan dillerine farklı yollarla girmiştir. Balkan kökenli Müslüman gençlerin özellikle dini eğitimlerini İstanbul gibi Osmanlı şehirlerinde yapmaları temel sebeplerden biridir. Osmanlı-İslam kültürüyle donanmış bu gençler, memleketlerine döndüklerinde öğrendikleri dile ait kelime ve kavramları kendi yerel dilleriyle birlikte kullanmış ve halk kitlesine Türkçe kelimeler bu şekilde geçmiştir. Osmanlı-İslam kültürüyle donanmış bu gençler, memleketlerine döndüklerinde öğrendikleri dile ait kelime ve kavramları kendi yerel dilleriyle birlikte kullanmış ve halk kitlesine Türkçe kelimeler bu şekilde geçmiştir. Osmanlı Türkçesinden Balkan dillerine geçmiş kelimelerin bir kısmı, Türk devlet geleneğinin kavramlarıdır. Boşnakça, Sırpça ve Hırvatçadaki kelimelerin 453 adedi, devlet sistemi, yönetim ve hukuk ile ilgilidir.”

İyiyol ve Kesmeçi (2007: 628), çoban kelimesinin Balkan dillerindeki durumunu şöyle açıklar:

“Çoban kelimesine Boşnakça-Sırpça-Hırvatça üçlü dil grubunda rastlarız. Çoban sözcüğüne +lık eki getirilerek çobanlık” çobanlık” sözcüğü türetilmiştir. Bu duruma paralel olarak, Arnavutça-Boşnakça-Sırpça ve Hırvatça’da kullanılan -ça,-ce,-ca,ce ekleri , çoban sözcüğü üzerine gelerek “çobanca” yani “çobanlık” anlamını verir.

Balkan dillerindeki bu durumun yanı sıra Clauson (1972, 397-398), bu kelimenin župān şeklinde Balkan dillerine geçtiğinden bahseder. Skulj v.d kelime hakkında değerlendirmelerde bulunur ve bu değerlendirmeler, kelimenin kökenine yöneliktir:

“Tarihsel olarak, Župan terimi, jopan olarak da yazılan M.S 777’de ilk kez bahsedilen “bir köyün ya da kasabanın en kıdemli kişisi” olarak tanımlanırdı. Sonradan onlar, feodal lordların memurları oldu. Župan ,jā-pāna’dan alınmış olabilir ve anlamı “kabileyi koruyan” dır. Bu kabileye liderlik etmek ya da korumak için Župan’ın fonksiyonunun göstergesidir. Hatta Farsçada, çoban anlamına gelen benzer bir sözcük vardır. Fakat Alinei, Türk dili yoluyla Balkanlara ulaşan benzer açıklamayı sorgular. (Skulj v.d.2006:54)

2. Tarihsel Olarak Çobanlık Mesleği

Peygamberler mesleği olarak bilinen çobanlık mesleğinin tarihi gelişimi insanlıkla yaşıttır. İnsanlık ve uygarlık tarihinin ilk çobanı Hz.Adem’in oğlu Habil’dir. Hz.Âdem, Kabil’e buğday ekip biçmeyi, harmanı savurup elde ettiği buğdayı un haline getirmeyi; Habil’e de koyun, keçi, inek otlatıp çobanlık yapmasını öğretmiştir. Çoban sözcüğü dini anlamda önemli bir vizyona sahiptir. İlerleyen bölümlerde bahsedileceği üzere, özellikle D.L.T’de Çoban sözcüğünün özünde var olan “yöneticilik, sorumluluk” anlamı birçok hadiste kendini göstermiştir.

“ Hepiniz bir çobansınız ve hepiniz elinizin altındakilerden sorumlusunuz. Yönetici bir çobandır. Erkek, aile ve halkın çobanıdır. Kadın, kocasının evi ve çocukları için çobandır. Hepiniz çobansınız ve hepiniz çobanlık yaptıklarınızdan sorumlusunuz.” (çev. Sofuoğlu, 2013:1011-1012)

Birçok medeniyete beşiklik eden Anadolu her dönem dünya üzerinde önemli üretim merkezlerinden biri olmuştur. Anadolu coğrafyası birçok üretici topluma mekân olarak bir nevi bu dönemlerin tarihsel olarak tanığı olmuştur.

Koyuncu (2012:1), çobanlık mesleğinin Anadolu’daki seyrine dair bilgiler verir. 6.000 yıllık tarihi süreçte çoban mesleğinin görevleri ve yaşam tarzı noktasında şu yorumlar söz konusudur:

“Çobanlık, Anadolu’da yaklaşık 6.000 yıl önce başlayan en eski mesleklerden biridir. Sonraki bin yılda koyun ve çobanlık Avrasya’ya doğru yayılmıştır. Çobanlar, genellikle toplumdaki ayrı olarak göçebe bir yaşam devam ettirirler. Çobanların görevi, sürüsünü yönetmek ve yarımcı hayvanlardan korumaktır. Çobanlar genellikle çiftçinin en genç oğlundan seçilir ve o kişinin arazi işleri ile pek ilgisi olmazdı. Toplumlarında halen çobanlığı ağırlıklı olarak aileden biri yapmakta bu da genelde çocuk, genç, yaşlılar ya da kadınlardan oluşmaktadır. “

Anadolu coğrafyası dışında çobanlık mesleğinin ortaya çıkışına ve toplumsal yapıyı temsil eden sınıfların çobanlık mesleğine olan bakış açısına dair yorumlarımız şüphesiz Anadolu’nun komşu coğrafyalara yayılan dönemini kapsar. Bu süreç, çeşitli kültürel ilişkiler yoluyla hız kazanmış ve bu doğrultuda birbirleri ile kültürel temasa geçmiş olan bireyler arasında ortak bir tarım-hayvancılık kaynaklı terminolojinin var olmasını sağlamıştır.

Şen (2007: 22), çobanlık mesleğinin Türk topluluklarındaki önemine dair bilgiler sunar. Bu bilgiler, bu mesleğin bir toplumda ne derece önemli oluşu noktasında önem arz eden ifadelerdir. Şen’e göre çoban, Türk toplumunun iktisadi hayatının en önemli parçasıdır.

“En eski çağlardan beri, Orta Asya Türk topluluklarında koyun iktisadi hayatta önemli yer tutmuştur. Koyun, attan sonra bozkır Türk topluluklarında ikinci dereceyi almakta idi. X.yüzyıldan itibaren ise konargöçer Türk topluluklarının hayatında ilk sıraya çıktığı görülmektedir. On iki hayvanlı Türk takvimini oluşturan hayvanlardan birinin koyun olması, bu hayvanın Eski Türkler arasında bilindiğini ortaya koymaktadır. “

Çobanlık mesleğinin Türk toplumundaki yeri şüphesiz önem arz etmektedir. Kimi Türk topluluklarında bu mesleğe atfedilen özellikler ve misyon son derece önemlidir. Koyuncu (2012:2), çobanlık mesleğinin Anadolu’daki tarihi rolü noktasında görüşler bildirir. Bu görüşlerin yanı sıra, Türk coğrafyasında mitik bir unsur olarak “Çolpan Ata’dan bahseder.

“Çobanlık mesleği, küçük farklılıklarla her yörede aynı şekilde yapılmaktadır. Hayvan güdücülük, Türk yurtlarında önemli mesleklerdendir ve bir piri olduğu düşünülür. Bu yüzden bugün dahi Türkmenistan’da “Çolpan Ata” çobanların koruyucu piri olarak kabul görmektedir. Peygamber mesleği olarak da bilinen çobanlık, mukaddes bir vazife olarak kabul görür.”

3. Sözlüklerde Çoban Kelimesi

Çobanlık mesleği, iktisadi hayatın önemli kavramlarından biridir. Tarihsel olarak büyük bir öneme sahip olan bu meslek, birçok toplumda ekonominin bel kemiği olmuştur. Sözlükler yoluyla kelimenin anlamına dair açıklamalar şu şekildedir:

- 1) *İsimler Sözlüğü*nde çoban kelimesi hakkındaki değerlendirmeler şunlardır:

“Çoban sözcüğüünün sözlük anlamı, *davar ve mal sürülerini güdüp otlatan kimse, sığirtmaç*. “Çobansız sürüyü kurt kapar”, “Çobanın gönlü olsa tekeden süt çıkarır”, “Çoban armağanı çam sakızı” gibi atasözü deyimlerimiz yanında; Çoban ismi siir, masal, ninni, mani ve türkülere konu olmuştur. (Yardımcı, 1998: 79)

- 2) *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*’nde;

“çoban: Evcil hayvanları gezdirip otlatan kimse” (Parlatır, 2006: 301)

- 3) *TDK Türkçe Sözlükte*;

“çoban=> (isim) Far. çübân , şübân “ Koyun, keçi, sığır, manda sürülerini otlatan kimse “ (TDK Türkçe Sözlük, 2005: 443)

- 4) *Misalli Büyük Türkçe Sözlükte*:

“çoban isim. Fars.çöbân – şöbân [Kelime Türkçeden Balkan dillerine de geçmiştir.] Koyun, keçi, manda, sığır gibi ehli hayvan sürülerini otlatan kimse “. (Yardımcı, 2011: 238)

- 5) Elektronik veritabanlarından biri olan *Enclopedia Iranica* Farşlılar hakkında kapsamlı bilgiler sunan bir eserdir. Çoban kelimesi hakkında Jean-Pierre Pigard şu değerlendirmeleri verir:

Çüpân ya da çöbân, Orta Farsça ve Yeni Farsçada şoban şeklindedir. Bugün bile çoban İran dünyasında tüm hayvan yetiştirme sistemlerinde hem sembolik yaşamın hem de teknolojik yaşamın merkez figürü olarak kalmıştır. Çobanlar arasında en yaygın tür köy çobanlığıdır. Köy bağlamında koyun ve keçi kaldırma esasen bir aile girişimidir. Ailenin ihtiyacını sağlamak için çiftçilikle bağlantılı yönetilir. Belli bir köyde ailenin grup lideri ya da tümü bir çobana emanet edilen ortak bir sürü içinde onların hayvanları ile birleşebilir. Bu çobanın esas işi, köy etrafında ortak ya da hasat edilen alan üzerindeki sürüleri almaktır. Çoban geçimlerini koyun sürüsü üzerinde yapan ve bu aktiviteye uyum sağlamış yaşam biçiminde olan kabileler arasında önemli rol oynar. Çobanlar, genellikle en geniş sürüye sahip olan şefler tarafından işe alınır ve genç nesillerden üye toplanır. Göçebeler arasında, çobanlar fiziksel ve psikolojik olarak her zaman görev üzerinde olmalıdır. Genellikle onlar genç ve bekar olanlardır.

4. Köken Olarak Çoban Sözcüğü

Morfoloji çalışmalarının vazgeçilmez kaynaklarından olan Etimolojik sözlükler, herhangi bir kelimenin kökenine dair bilgiler vermesi bakımından önemli kaynaklardır. Çoban kelimesi üzerinde değerlendirmelerin yer aldığı köken sözlükleri şunlardır:

- 1) Hasan Eren *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (1999:396-397)’nde çoban sözcüğü hakkında şu yorumlamalara başvurur.

“Çoban:”davar veya sığır sürülerini güdüp otlatan kimseler”

~Tkm.çopan”sığirtmaç,çoban”-Krg. Çopan”koyun çobanı” Kırgızlar, çolpan biçimini de kullanır. – Kklp.(KaraKalpakça)şopan”sığırmaç”. Orta Türkçe’de çupan”kizir” olarak geçer.

Bu kelimenin etimolojisi, <Far.çöpân,şöbân ,şuvân “a shepherd; a horse-keeper”<göbân”a herdsman (gov.gö”cow”,-ban”keeper”)

Hasan Eren, kelimenin kökeni hakkında tarihsel bağlamda İngilizce *cow* türevli bir isimden *cow>gov>gö*’ya uzanan bir gelişme öne sürerek isme eklenen Fa.bân “koruyan” ekinin birleşimi ile bu kelimenin ortaya çıktığını belirtir.

Eren (1999:364), çoban maddesinin yanı sıra Türk dilinin tarihi dönemlerinde kullanılan sığirtmaç yapısından da bahseder.

Sığirtmaç: sığirtmaç”sığır çobanı”

<şığır+-maç. Yapı bakımından dilmaç sözcüğüne benzer. Türkçede dilmaç'ta olduğu gibi, şığirt-maç'ta da -maç eki isim köküne getirilmiştir. Türkçe şığirtmaç'taki -t- sonradan türemiştir. Türkçe çekirge yapısının Türkmençe de çekirtge kullanımını örnektir.

- 2) Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* (1972, 397-398) adlı eserinde çoban kelimesine dair şu değerlendirmelerde bulunmuştur.

Çupan: Sözcüğün ilk anlamı, Küçük memur, köy muhtarı'dır. Sözcük en erken Proto-Bulgarca'da ortaya çıkmıştır. Bu sözcük, Macarca'da ve bazı Slav Dillerinde župan (jupan) ve bunun gibi "bölge müdürü" gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Divanü Lûgatit-t-Türk'te geçen çoban " köy muhtarının yamağı-giziri" maddesi Clauson'un işaret ettiği bilgiyi doğrulamaktadır. Clauson'un župan değerlendirmesi, Kaşgarlı'da kelimeye dair verilen bilgi ile eş değerdir. Çoban sözcüğünde var olan "yöneticilik, belli bir grubun başı olma " özelliği Balkan dillerinde de aynı anlama sahiptir. Clauson , çoban-župan bağlamında tutarlı bir değerlendirmede bulunmuştur.

- 3) Tuncer Gülensoy, *Köken Bilgisi Sözlüğünün A-N* (2007:246-249) cildinde çoban kelimesi hakkında yorumlamalarda bulunur.

ÇOBAN:~Sümer. sipad(Tuna,11)=OT.(DLT)çupan"köy büyüğünün yamağı,gizir"

Çoban(Azerice)	Harık kötövsü(Bşk.)
Çopân(Özbekçe)	Çopan(Türkmençe, Uygurca)
Çaban(Kırgızca)	Şopan(kazakça)
Çapan(Bşk, TatK.)	Sarık kötüçisi(TatK)
Koyçu(Kırgızca)	Koyçi(Uygurca)

Tablo 1: Köken Bilgisi Sözlüğü (2007:246-24.)

Kelimenin Sümerce sipad kelimesinden alınmış olduğu görüşünden hareket eden Gülensoy, kelime hakkında Türk dillerinde var olan karşılıklarla yetinmeyi yerinde bulur. Kelimenin hangi koşula göre Sümerceden alınmış oluşu noktasında belirsizlikler hâkimdir. Kelimenin kökeninin açıklanacağı yerde karşılaştırmalı bir kelime listesi sunulması köken olarak belirsizliğe yol açmıştır.

Tuncer Gülensoy'un sözlüğünde dikkat çeken nokta çoban kelimesi hakkındaki değerlendirmelerinin ünlem işareti ile sona ermesidir. Üstü kapalı bir varsayımı öne süren Gülensoy, bu kelime hakkında şu değerlendirmede bulunur:

"Çoban sözcüğünü; xşuban,tşuban,şuvân,göban,şobân,şubân,şebân,şubân,çuban=□şupan gibi köklerde arayanlar,niye Türklerin çoban-çulpan sözcüklerine itibar etmezler acaba!"

Cümlelerin ünlem işareti ile bitmesi çulpan şeklinde bir yapının Türkçe olduğu üzerinedir. Osman Nedim Tuna'nın Sümerce şulpae-sipad görüşünü savunan Gülensoy, Sümerce kökeni yeterince açıklayamamıştır. Sümerce olduğunu iddia ettiği bu varsayım Türkçenin ilk yazılı metinleri olan Orhun Abideleri ve Uygur yazıtlarında yer almaz. Bu sözcüğün Türkçenin ilk yazılı dönemi olan Eski Türkçe döneminde Runik ve Uygur eserlerinde kullanılmayışı bu görüşü zayıflatmaktadır. Her ne kadar Eski Türkçe dönemi Türkçenin ilk yazılı dönemi olsa da üst bir dil olduğu yazıtlarda var olan gelişkin kavramlardan anlaşılmaktadır. Sümerce şulpae-sipad yapısının Türkçede var olduğu noktasında herhangi bir tanımlama söz konusu değildir. Nitekim yazıtlarda Miran C5'te koñçı şeklinde geçen çoban kelimesi Uygur yazıtlarında udçı-koyçı şeklindedir.

Ayrıca, Çoban kelimesinin bir de "Zühre, Venüs" gibi anlamlara geldiği noktasında Gülensoy (2007 :249) karşılaştırmalı dil listelerine başvurur.

Çolpan: [~Sümer.şulpae(Tuna,11) : "Çoban yıldızı;Zühre;Venüs"

Çolpân(Özb.)
Çulpan(TatK.)
Sulpan(Bşk.)
Şolpan(Kzk.)
Çolpan(Kırg.)

Çolman(Alt.)
Solpan(Kzk.)

Tablo 2:Köken Bilgisi Sözlüğü (2007 :249)

- 4) Sevan Nişanyan, *Sözlerin Soy Ağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü* (2009:113) adlı eserinde çoban kelimesine dair şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Çoban:Fa.çöbān/çubān/şubān/şivān “davar güden”.Orta Farsça –Pehlevice” fşu-pāna :fşu“davar”+pāna“koruyan”gözeten”

Kürd.şivān. Orta Asya Türkçesinden itibaren kaydedilmiş olan sözcüğün Türkçeye Kürtçeden alınmış olma ihtimali yoktur.

- 5) A.Von Gabain’in *Eski Türkçenin Grameri*(çev. Akalın, 2007: 94) adlı eseri etimolojik olmasa da bize çoban kelimesi hakkındaki değerlendirmelerde bulunmamıza yardımcı olur. A.Von Gabain’in bu eserinde, çoban kelimesine karşılık olarak sözlük bölümünde, udçı *çoban* sözcüğü kullanılmıştır.
- 6) Kaşgarlı Mahmud’un *Divanü Lûgati’t-Türk II Dizin* (Çev. Atalay,2013:161) cildinde çoban kelimesi çupan “köy muhtarının yamağı, gizir “ şeklindedir.

Orhun yazıtlarının önemli dikili taşlarından olan Bilge Kağan, Tonyukuk ve Kül Tigin yazıtlarında çoban anlamına gelen herhangi bir kelimeye rastlanmamıştır. Ancak Miran C5’te ko□çi şeklinde bir yapı söz konusudur. (Tekin, 2000: 248) Ayrıca qoyçi “koyuncu” şeklinde yine aynı yazıtta kullanılan bir kavram söz konusudur. (Orkun, 2011:844) Göktürklerin göçebe konumda oluşu ve yerleşik hayatın vazgeçilmez olan tarım ve hayvancılık kültürünün var olamayışı bu kelimenin bu toplulukta sıklıkla kullanılmadığını gösterir. Yer yer kimi yazıtlarda *koyçı-koyncı* ekinde görülen bu kelime *udçı* şekli ile Uygur metinlerinde ortaya çıkar. Bu kelime, Uygur Türklerinin yerleşik hayatı benimsemesi ile dilde tarım ve hayvancılık niteliği taşıyan terminolojinin doğmasını sağlamıştır. Eski Türkçeden Orta Türkçeye uzanan süreçte *udçı/koyçı* şeklinde varlığını koruyan bu kelime İslamiyet’in etkisi ile dilde etkisini gösteren etkileşimin ürünü olarak *çolpan-çulpan-çupan-çoban* şeklinde çeşitli yazı ve konuşma dillerinde karşımıza çıkmıştır.

Çoban kelimesinin kökeni hakkındaki nihai sonuç, Sevan Nişanyan yönlü olup kelimenin xşu kökünden fşu “davar “+ Fa. –pana “koruyan, gözeten” şeklinde türemesidir. Fonolojide, çıkış noktası aynı olan birbirine benzer seslerin birbirine gelişmesi kuralı bu kelimenin kökenini açıklama noktasında daha sağlam bir delil olmuştur. Benzer nitelikte olan xş ve fş ünsüz çiftlerinin ç’ye gelişimi doğaldır.

5.Tarihi Metinlerde Çoban Kelimesi

Tarihi metinler, dilbilimsel açıdan kelime kökenlerine dair bilgiler vermesi bakımından son derece önemli kaynaklarından biridir. Bu doğrultuda tarihi metinler, çoban kelimesinin geçirmiş olduğu evreleri morfolojik ve semantik açıdan yansıtması bakımından önemlidir.

- 1) Ceval Kaya’nın kitaplaştırdığı *Altun Yaruk* adlı eser, Uygur döneminin Budizm odaklı eserlerindedir. Altun Yaruk’ta çoban anlamına gelen herhangi bir kelime bulunmamasına rağmen *ud* anlamında sözcükler mevcuttur.

Uygurca *ud sığır* anlamında kullanılan kelimedenden *udçı çoban* kelimesinin türediği bilinmesine rağmen çoban anlamına gelen herhangi bir yapı söz konusu değildir.

4/11:tiltağınıta ud koyn tonguz kaz ödirek takıguda ulatı...(Kaya, 1994:61)

- 2) James Russell Hamilton'un *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası adlı* eserinde: ud sığır anlamındaki kelime eserde toplam üç kez geçer.

(bkz.Hamilton III.1; LXV.2; LXV.6.)

III.1. yunt ud çokar koy yunt ud (Hamilton, 1998: 229)

Metinde Udçı "çoban" anlamında ise 4 kez kullanılan bir yapı söz konusudur.

(bkz.Hamilton LXV.1. LXVII.; LXVIII.7; LXX.2.)

LXV.1.Satır. olurur erkân kon udçısı (Hamilton, 1998: 59)

- 3) Orta Türkçe dönemine geçişte köprü rolünde olan Harezmi Türkçesinde bu sözcük udçı ve koyçu kimliğinden sıyrılarak çüpân şeklini almıştır. Aysu Ata'nın üzerinde çalıştığı *Kıtaü'l Enbiyâ* adlı eserde bu kelime çüpân<Fa.çoban şeklindedir. (Ata II,1997:165)

"222r-10.satır: çüpânım ediz yerge ağdın, bu iş senin işin ermes,meniñ süntüñ anı yetmegen, anıñ süntüsü meniñ ucamda " (Ata I,1997:318)

- 4) János Eckmann'ın üzerinde çalıştığı ve Semih Tezcan'ın yayımladığı *Nehcü'l-Ferâd* adlı eserde çoban kelimesine karşılık olarak *çübân kelimesi* kullanılmıştır.

"329/11 [köydürdiler] taqı İbîs 'al bir çübân suratı üze bolup Ayyüb peyğambarqa keldi. Baqar, Ayyüb peyğambar 'as namaz..." (Eckmann,2000:228)

- 5) Eski Anadolu Türkçesi dönemi Türkiye Türkçesinin ilk devrelerinden biridir. Bu dönemde söz varlığı açısından Arapça ve Farsça sözcük kullanımları söz hazinesini oluşturur. Nitekim Doğan Aksan (2013: 54) bu dönem hakkında ve çoban sözcüğü hakkında şu değerlendirmelere yer verir:

"Bu dönem dilinde, başlangıçta daha küçük ölçüde olan, ancak zamanla, özellikle kültürlü zümre edebiyatında günden güne artan Arapça ve Farsça etkisi kendisini belli etmekle birlikte kavramlar dünyasının zenginliği yine dikkati çekmekte, bu Türkçenin de dilin bütün gücünü ortaya koyduğu, türetme yollarını kullanma çabası içinde bulunduğu görülmektedir. Örneğin Türkçenin hemen her kesiminde Farsça kökenli "çoban" kullanılırken Eski Anadolu Türkçesinde güden ve güdücü sözcüklerine rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra kimi kaynaklarda davar eri ve yunt oğlanı tamlamaları geçmektedir."

- 6) Cem Dilçin'in düzenlediği *Süheyl ü Nev-Bahâr* adlı eser, Eski Anadolu Türkçesinin önemli eserlerinden biridir. Bu eserde, çoban sözcüğüne karşılık olarak *çopân* sözcüğü kullanılmıştır.

'aceb olmaya □uzı □apan kişi

Çopândan yir olursa □apan taşı (53a/1733) (Dilçin ,1991:311)

- 7) Muharrem Ergin tarafından iki cilt halinde yayımlanan *Dede Korkut Kitabı* adlı çalışmada çoban sözcüğü **çoban** şeklinde hikâyelerde yer alır.

D40

□aran□u a□şam olanda □aygulu çoban

□ar-ile yağmur yağanda ça□ma□lu çoban

südi peyniri bol □ayma□lu çoban (Ergin, 2009: 97)

11.yüzyıldan itibaren çopan-çupan şekli ile dilde görülmeye başlayan bu sözcük, Türkiye Türkçesinde çoban şeklinde temsil edilen yapıda kendini gösterir.

Tarihsel metinler eşliğinde, 11.yüzyıla dek *udçı/koyçu/koñçı* biçimleri hakkındaki tarihsel tanımlamalar, bu kelimenin –CI meslek yapan ek yoluyla kurulduğunu gösterir. Zülfikar (2007:173), bu ek üzerinde tarihsel bilgiler sunarak ekin Türk dilindeki yerinden bahseder:

“Meslek yapan –CI eki, Türkçenin bilinen en eski metinlerinden bugüne kadar kullanılagelen eklerinden birisidir. Köktürk Anıtları’ndan Uygurcaya oradan ilk İslami eserlere ve günümüze kadar ulaşan 1300 yıllık süreç içinde bu ek yaygın bir şekilde kullanılır. “ (Zülfikar, 2007:173)

Tarihsel metinlerden hareketle, çoban anlamını veren yapıların günümüzü gelişi ve Standart Türkiye Türkçesi’nde kullanılışı iki süreç yoluyla sağlanmıştır.

Birinci süreç, kelimenin 7.yüzyıldan 11. Yüzyıla dek udçı, koyçı, konçı şeklinde görülmesidir.

İkinci süreç, kelimenin 11. yüzyıldan itibaren udçı, koyçı biçiminden sıyrılarak çupan, çopan, çulpan şeklinde kullanılmasıdır. Ayrıca güden, güdücü gibi kavramların da kullanılarak günümüze gelişidir.

Tablo 1: Tarihi metinlerden çıkarılan sonuçlar eşliğinde bu tablo oluşturulmuştur.

6. Türk Dillerinde Çoban Kelimesi

Türk dillerinde çoban anlamını veren yüzde yüz Türkçe sözcükler bulunmaktadır. Türkçe udçı-koyçı-konçı gibi örneklerin yanında Kıpçak Türkçesinde küdiçi-kütövçi gibi örnekler de mevcuttur.

Orhun Türkçesi	Udçı –Koyçı-Konçı
Uygur Türkçesi	Udçı-Koyçı-Konçı
Karahanlı Türkçesi	Çûpân
Harezmi Türkçesi	Çûbân
Eski Anadolu Türkçesi	Çopân
Osmanlı Türkçesi	Çoban- Çûbân
Türkiye Türkçesi	Çoban

Tablo: 3Tarihi metinler

Türk Dillerinde Çoban Kelimesi	
Altayca	Koyçı Uy inek (Şen, 2007 : 23)
Azerice	1) Goyuncu: Koyunculuk sahasında uzman, koyun yetiştirmekle uğraşan adam. 2) Satmak amacı ile koyun yetiştiren adam (Şen, 2007:23)
Karahanlı Türkçesi	Çûpân (Üşenmez, 2010 : 83)
Harezmi Türkçesi	Çoban (Şen, 2007 : 23)
Kıpçak Türkçesi	Küdiçi çoban <küd-“beklemek, korumak-ici “çoban” Kütövçi çoban <küt-öv+çi “çoban” (Güner,2010 : 1431)
Kazakça	Koyşı (Şen, 2007 : 23)
Teleüt Türkçesi	Koyçı (Şen, 2007 : 23)
Türkmence	Goyundarçılık (Şen, 2007 : 23)
Yeni Uygurca	Koyçı Uy öküç (Şen, 2007 : 23)
Kırgızca	Uy sığır türü (Şen, 2007 : 23)

Tablo 4: Serkan Şen’in *Orhon, Uygur ve Karahanlı Metinlerindeki Meslekler Bağlamında Eski Türk Kültürü* adlı tezinden ve Galip Güner’in “Kıpçak Türkçesindeki Meslek Adları Üzerine İçerik ve Yapı Bakımından Bir Sınıflandırma Denemesi” nden derlenmiştir.

Türkiye Türkçesi	çoban
Azerbaycan Türkçesi	Çoban
Başkurt Türkçesi	Çaban- Harık kötövsı
Kazak Türkçesi	Şopan Koyşı
Kırgız Türkçesi	Koyçu Çaban
Özbek Türkçesi	Çopán
Tatar Türkçesi	Çaban Sarık kötüşisi
Türkmen Türkçesi	Çopan
Uygur Türkçesi	Çopan-Koyçı
Rusça	Çaban-Pastuh

Tablo 5: Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I (s.136,137)

Tablolar halinde sunulan karşılaştırmalı kelime listesinden hareketle, Türkiye Türkçesi dışında kullanımdan düşmüş koyçu-udçı-konçı gibi yapıların diğer Türk Lehçelerinde varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

SONUÇ

- 1) Çalışmanın iskeletini oluşturan nokta dil ilişkileri ve çoban kelimesi üzerindeki değerlendirmelerin aynı uzantıda birbirini tamamlamasıdır. Eserde dil ilişkileri noktasında Türkçenin diğer kültürlerle olan ilişkisi ve kültür durumu Doğan Aksan ve Talat Tekin gibi akademisyenlerin görüşleri doğrultusunda işlenmiştir.
- 2) Türkçede udçı-koyçu gibi çoban anlamını veren sözcükler var olmasına rağmen Farsça Çoban kelimesinin ödünçlenmesi karşılıklı ilişki ve temasın ürünüdür. Orijinal biçimlerin olduğu kavramlar yerine yabancı bir dilden bu kavramları karşılayan kelimelerin alınması sadece Türkçeye özgü bir durum değildir.
- 3) Çoban sözcüğündeki ödünçleme ilişkisi şüphesiz ihtiyaçtan kaynaklanan bir ödünçleme ilişkisi değildir. **Social Cachet (Toplumsal Prestij)**, toplumsal saygınlık amaçlı bir durumdur. Nitekim Türkçede udçı/koyçu/koñçı şeklinde çoban anlamını karşılayan orijinal sözcükler var olmasına rağmen Farsçadan çoban kelimesinin alınması prestij kaynaklı, ödünçleme olayıdır. Farslıların dönem dönem yaşadıkları coğrafya etrafında hakim kültür oluşu, Türklerde saray ve edebiyat dilinin Farsça oluşu bu denli ödünçleme olgularını gözler önüne sermiştir.
- 4) Çoban kelimesinin dilde varlığını hissettirdiği dönem şüphesiz İslamlıktan sonraki dönem kapsayan 11.yy sonrası Orta Türkçe dönemidir. Göktürk ve Uygur eserlerinde udçı-koyçu-koñçı şeklinde karşımıza çıkan ve artık zayıflayarak yerini çoban kelimesine bırakan bu sözcük orijinal yapılarda kullanım sıklığı dairesinde sifra yaklaşarak o dilin sözcük envanterinde yerini yeni bir kavrama bırakmıştır.
- 5) Türkçenin ödünçleme tarihini Eski Türkçe dönemine kadar götürebiliriz. Nitekim bu dönemde yerli kelime sayısı yoğun olmasına rağmen Sogdça ve Çince'den birtakım kelimeler alınmıştır. Temas sonucu başka dilden alınan kelime sayısı ise Uygurlar döneminde artmaya başlar. İslam dininin kabul edilmesi ile dilde ağırlığını daha fazla hissettirmeye başlayan bir Arapça ve Farsça terminoloji oluşmuştur.
- 6) Kelimenin kökeni noktasındaki görüşümüz, Sevan Nişanyan yönündedir. xşü kökünden fşu "davar" + Fa. -pana "koruyan ,gözeten" şeklinde türeyen bu kelime Orta Türkçe dönemle beraber dilde kullanım sıklığına ulaşır. Çıkış noktası aynı birbirine benzer seslerin birbirine gelişmesi kuralı bu kelimenin kökenini açıklama noktasında daha sağlam bir delil olmuştur. Benzer nitelikte olan xş ve fş ünsüz çiftlerinin ç'ye gelişimi doğaldır.

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Yayınları
 AKSAN, Doğan (2013). *Türkçenin Gücü*, Ankara: Bilgi Yayınevi

- ATA, Aysu (1997), *Kıssasü'l-Enbiyâ, Giriş-Metin-Tıpkı Basım*, Ankara: TDK Yayınları
----- (1997). *Kıssasü'l-Enbiyâ II Dizin* Ankara: DK Yayınları
ATA, Aysu (1998). *Nehcü'l-Ferâdis-Dizin-Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları
CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth -Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press
DİLÇİN, Cem (1991). *Mes'ûd bin Ahmed -Süheyl ü Nev-Bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları
ECKMANN, János (2000). *Nehcü'l-Ferâdis Metin Tıpkı Basım*, Yayımlayanlar Semih Tezcan-Hamza Zülfikar, Ankara: TDK Yayınları
EKER, Süer (2010). "Orhun Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21.Yüzyıl" Konulu III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, 26-29 Mayıs 2010
EREN, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları
ERGİN, Muharrem (2009). *Dede Korkut Kitabı I-II*, Ankara: TDK Yayınları
GABAIN, A.Von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*, çev. Mehmet Akalın, Ankara: TDK Yayınları 5.Baskı
GÜLENSOY, Tuncer (2007). *Köken Bilgisi Sözlüğü A-N*, Ankara: TDK Yayınları,
GÜNER, Galip (2010), "Kıpçak Türkçesindeki Meslek Adları Üzerine İçerik ve Yapı Bakımından Bir Sınıflandırma Denemesi", *Turkish Studies -5/3summer*
HAMILTON, J.Russell (1998). *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prenses Masalının Uygurcası*, Çev. Ece Korkut, İsmet Birkan, Ankara: Simurg Yayınları
İYYOL, Fatih; KESMECİ, Ahmet M.(2011). "Balkan Dillerindeki Türkçe Kelimelerin Tanımlanması Problemi Üzerine Tespitler", *Turkish Studies - 6/4 Fall , TURKEY*
Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I (1991). Ankara: Kültür Bakanlığı /1371 Kaynak Eserler /54
Kaşgarlı Mahmud (2013). *Divanü Lügat-it-Türk Dizin*, Çev.Besim Atalay, Ankara: TDK Yayınları
KAYA, Ceval (1994). *Altun Yaruk*, Ankara: TDK Yayınları
KOYUNCU, Mehmet (2012). "Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Anahtarı "Çoban", 2012 Yılı Hayvancılık Grubu Bölge Bilgi Alışveriş Toplantısı Bildirileri 17-20 Eylül 2012, Manisa. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları No: 152
NİŞANYAN, Sevan (2009). *Sözlerin Soy Ağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul : Everest Yayınları
ORKUN, H.Namık (2011). *Eski Türk Yazıtları*, Ankara :TDK Yayınları
ÖZTEKTEN, Özkan, "Türkçenin Dünya Dillerine Etkisine Genel bir Bakış", Haz. Günay Karaağaç (2004). *Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi, V.Lefke Buluşması (29-30 Nisan 2004)*, Ankara : Akçağ Yayınları
PARLATIR, İsmail (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi
SKULJ, Joseph v.d. (2006). " Lexical Self -Dating' Evidence For A Common Agro-Pastoral Origin Of Sanskrit 'Gopati', 'Gopati' And Slavic 'Gospod', 'Gospodin' Meaning Lord / Master/ Gentleman/ More Than 8,000 Years Ago", *First Published in (Provič objavljeno v): Vedic Science ,8 (1),5-24*
ŞEN, Serkan (2007). *Orhon, Uygur ve Karahanlı Metinlerindeki Meslekler Bağlamında Eski Türk Kültürü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi , Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi,
----- (2005). *TDK Türkçe Sözlük*, Ankara
TEKİN, Talat (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara: Simurg Yayınevi
TEKİN, Talat (2003). *Makaleler II Tarihi Türk Yazı Dilleri,"Türkçedeki En Eski Ödünç Sözcükler"*, Ankara : TDK Yayınları
ÜŞENMEZ, Emek (2010). *Karahanlı Türkçesinin Sözlüğü*, İstanbul: Doğu Kitabevi I.Baskı
WEEKLY, Ernest (1921). *An Etymological Dictionary Of Modern English*, London
YARDIMCI, İlhan (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Lügati, 2.Baskı
Haz. YARDIMCI, İlhan (1998). *Açıklamalı, Ansiklopedik İsim ve Soyadları Sözlüğü-A'dan Z'ye kadar*, İstanbul : Milli Gazete
ZÜLFİKAR, Hamza (2007). " Meslek Adları ve -CI Ekinin Türkçedeki İşlevleri " -*Belleten 2007/1*
Elektronik Kaynaklar
İmam Muhammed İsmail Buhari (2013). *Sahih-i Buhari*, Çev.Mehmet Sofuoğlu Ötügen Yayınları
<https://ia601704.us.archive.org/0/items/SAHIHIBUHARI1.CILT/SAH%25C4%25B0H-%25C4%25B0%20BUHAR%25C4%25B0%201.C%25C4%25B0LT.pdf>
Enclopedia Iranica : <http://www.iranicaonline.org/articles/cupan>
AKSAN, Doğan. "Köktürkçeden Bugüne Türkçede Ödünçlemeler Üzerine Bir Sözcük İstatistiği Araştırması
http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/dogan_aksan_kokturkce_odunclemeler_istatistiksel.pdf